ОПИСАНИЕ ВНУТРЕННЕЙ СТРУКТУРЫ ТЕРМИНАЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ МЕТАМИКИ*Айдарбек Қарлығаш Жамалбекқызы**Доктор филологических наук, доцент**Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова**Дәулетхан Аңел Дәулетханқызы**2-курс магистрант, город Алматы, Казахстан**Казахский национальный университет имени Ал-Фараби***ТЕРМИННІҢ ДЕФИНИЦИЯСЫ МЕТАМӘТІНІҢ ІШКІ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ СИПАТЫ***Айдарбек Қарлығаш Жамалбекқызы**Филология ғылымдарының докторы, доцент**А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты**Дәулетхан Аңел Дәулетханқызы**2-курс магистранты, Алматы қаласы, Қазақстан**Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*[DOI: 10.31618/ESU.2413-9335.2019.4.59.19-22](https://doi.org/10.31618/ESU.2413-9335.2019.4.59.19-22)**АННОТАЦИЯ**

В данной статье рассматриваются внутренние структурные описания метатекстов дефиниций терминов казахского и английского языков в научно-технической литературе. Было установлено, что терминология будучи одной из частей науки о языке, соответственно является основным инструментом метаязыка самой лингвистической теории либо какого-нибудь другого научного направления. В связи с этим, терминологическая дефиниция дает четкое определение научному понятию и представляет собой текст (метатекст), который состоит из слов точно определяющих границы содержания, т.е. семантика терминов выявляется посредством текста (метатекста). Таким образом в языкознании метатекст представляется, как явление состоящее и подчиняющееся языковым закономерностям, а определение ее границ считается сложной проблемой науки о языке.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада қазақ және ағылшын тілінде ғылыми-техникалық әдебиеттердегі терминдерге берілген дефиниция метамәтінінің ішкі құрылымдық сипаттамалары зерттеледі. Терминология тіл туралы ғылымның ішіндегі қандай да бір лингвистикалық теория немесе бағыттың метатілінің негізгі құралы болып табылады, ал терминологиялық дефиниция ғылыми ұғымға айқын анықтама беретін, оның мағыналық шегін дәл көрсететін сөздерден тұратын мәтін (метамәтін), яғни ғылыми терминдер семантикасы мәтін (метамәтін) арқылы жүзеге асырылады. Тіл білімінде метамәтінді тілдік заңдылықтарды қамтитын құбылыс ретінде танып және оның нақты бағытын айқындау едәуір күрделі сипаттамаға ие болып келеді.

ABSTRACT

This article describes the internal structures of meta-text definitions of the terms of the Kazakh and English languages in scientific and technical literature. It was found that terminology, being one of the parts of the science of language, respectively, is the main tool of the meta-language of linguistic theory. In this regard, the terminological definition gives a clear definition of the scientific concept and is a text (meta-text), which consists of words that precisely define the boundaries of the content, i.e. semantics of terms are revealed by means of the text (meta-text). Thus, in linguistics, meta-text is presented as a phenomenon consisting of and subject to linguistic regularities, and the definition of its boundaries is considered a complex problem of the science of language.

Ключевые слова: дефиниция, метатекст, термин, текст, .

Тірек сөздер: дефиниция, мәтін, метамәтін, термин.

Key words: definition, meta-text, text, term.

Өз кезегінде ғылым тілі жасанды тіл мен табиғи тілдің тоғысынан пайда болады. Табиғи тіл адам қоғамында өмір сүріп, оның қажетін жүзеге асыратын құрал болса, ал екіншісі әдетте ғылым тілін қалыптастырып ғылым салалары негізінен өздерінің терминдік лексикасын, термин сөздерін жүйелейді. Ғылыми мәтіндерге баяндамалар, пікірталастар, монографиялар, ғылым салаларына байланысты жазылған мақалалар, жоғарғы оқу орнына арналған оқулықтар, рефераттар, авторефераттар, мақалалар жатады. Осы аталған ғылыми мәтіндерге мәтіннің семантикалық, мазмұндық және мән-мағыналық жағын ашып көрсетеді. Ғылыми тіл өзінің ядросы мен шеткері

аймағын құрайтын таңбалық бірліктердің, семантикалық құралдарының жүйесі болып табылады. Белгілі бір ғылыми саланың ұғымдар жүйесі жоғарғы даму деңгейіне жеткенінде ғылым тілі коммуникативті байланыстар негізінде шағын мәтін ретінде көрініс табады. Мұндай мәтіндерге терминологиялық және энциклопедиялық сөздіктер, ғылыми тақырыптық шолулар, сөздік-анықтамалар, глоссарийлер, аннотациялар, әңгімелер, сұхбаттар, жарнамалар жатады. Ғылым білім қорында жинақтау, сақтау және ұсыну кезіндегі табиғи тілдегі ақпаратты өңдеудің ерекшелігі оның ғылыми тілдік кеңістігін қалыптастыруында, бұл мәтіннің терминологиялық

қанықтығын арттыруға ықпал етеді. Энциклопедиялар мен түсіндірме түріндегі терминологиялық сөздіктер сынды жанрдағы мәтіндердің дефинициясына ерекше назар аудару керек.

Ғылыми мәтіннің құрылымын дефинициялар мен терминдер құрайды, ал дефиницияның мәтіні метатілдік сипатқа ие болады және тілдің өзі туралы хабар тарату қабілеті қалыптасады. Метамагін термині метатіл ұғымымен байланысты.

М.Малбаков метатіл ұғымын лексикографияда екі түрлі мағынада қолданылатынын айтады. Біріншісі, кең мағынадағы бірінші дәрежелі метатіл - бәлгілі бір ұғымға берілетін сипаттаманың тілі. Лексикографияның тіліне, көшіргенде бұл сөздік бірліктерге берілетін сипаттаманың тілі, яғни сөздіктің метатілі болып шығады. Екіншісі метатіл – тіл білімінің жекеленген салалық терминдерін зерттеуде қолданылатын метатіл. Лексикографияның тіліне көшірілгенде бұл лексикографияның жалпы салалық атауларының тілі яғни лексикографияның метатілі болып табылады [7, 16 б.].

Ғылыми мәтін туралы С.Әлісжанов былай дейді: «Ғылыми мәтінді әртүрлі авторлар жасайды, әртүрлі мәселелерге арналады және ғылыми танымның түрлі деңгейінде көрініс табады. Ғылыми мәтін шынайылық, дәлдік, анықтық т.б өзіндік қасиеттер жиынтығынан тұратын жеке стиль ретіндегі баяндау, сонымен бірге мұнда басты орынды оның авторы – білім мен танымның субъектісі атқарады. Ол тілдік жүйенің белгілі бір лексикалық және лексика-грамматикалық бірліктерінің жиынтығы. Бұған қарап ғылыми мәтіннің ғылыми қарым-қатынас аясындағы негізгі тілдік өнім екенін көреміз» [1, 220 б.]. Берілген тұжырымнан ғалым ғылыми мәтін білгілі бір контекстінде дәлдікпен, логикалық жағынан жүйелі, сондай-ақ автордың коммуникативтік мақсатын адресаттың нәтижелі қабылдауын айтады.

Тіл білімінде мәтін ерекше ұйымдасқан біртұтас күрделі құрылым ретінде қаралады. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігінде келесідегідей анықтама беріледі: «Мәгін (текст; text) — 1) баспаға шығаруға арналған пішімді немесе бастапқы түрдегі бедербелгілік мәліметтер бөлшегі; 2) хабардың алмастыру хаттамасының ерекшеліктерімен байланысы жоқ ақпарат бөлігі; 3) бастапқы программаның жазбасы. Объектілік немесе жүктемеленетін модульдің бөлігі. Мәгін — бұл жалпы (бір) тақырып төңірегіндегі біріккен, сабақтастық пен тұтастық тән, ақпаратты жеткізетін мазмұнды (мәнді) сөйлемдердің тізбегі» [6, 44 б.]. Бұл анықтамадан жалпы мәтіннің маңызды белгілері қисындылығы мен біртұтастығын тануға болады.

Ғылым тілі үшін дефиниция маңызды екені белгілі, демек қоршаған дүние заттары мен құбылыстарының анықталуы адам білімінің жетістігінен көрініс табады. Дефиниция күрделі логикалық тілдік құрылым болып табылады, дефиницияда тіл мен ой бірге қызмет жасайды. Белгілі бір ұғымның мағынасын ашу, түсіну үшін дефиниция жасалады. Ой ақиқаттың белгілі бір бөлігін көрсетеді. Тіл ойға таңба бере отырып оны жеткізеді.

Мәгін құру процесінде термин мағынасы дефиниция арқылы беріледі. Яғни дефиниция ғылыми мәтін құрамында метамәгін ретінде қарастырылады. Орыс тіл білімінде ғалым А.Н.Ростова «Терминнің мағынасы тіл құралдары арқылы ашылады. Дефиниция бұл – мәгін, мұнда табиғи тілдің метатілдік қызметі жасалады», - дейді [8, 556.].

Ғылым тілінің өзіндік жасалатын қалыптасқан қағидалары бар, стильдік өңі ерекше айқындықты талап етеді. Ғылымның қарқынды дамуының нәтижесінде термин ғылыми концепцияда ғаламның тілдік бейнесіне айналып отыр. Терминде қарастырылуы тиіс мәселелер ғылым тілінің жетілгендігін, дамығандығын білдіреді. Дефиниция белгілі бір түсініктің мағынасын ашу үшін жасалады, яғни нақтылықтың бөлігі болып табылады. Д.П.Горский дефиницияның логикалық формуласын былай көрсетеді: Dfd (дефиниция немесе анықтама) = Dfn (дефиниенс бір нәрсе арқылы анықталған) [4, 18 б.].

Терминге берілген дефиницияны метамәгін ретінде қарастырамыз. Дефиниция мәгін шеңберінде метақұрылым ретінде сипатталуы тиіс, демек оның негізгі қызметі метатілдік қызмет болып табылады. Дефиницияның құрылымы екі бөліктен тұрады, бірінші – ұғымды анықтау, терминді анықтау, екінші – дефиниция метамәгіні. «Мета» сөзі грек тілінде «арқылы» деген имағынаны білдіреді, яғни метамәгін сөзін «мәгін арқылы» деп түсінуге болады, ал дефиницияның екінші бөлігінде терминнің семанкалануы көрініс табады, демек дефиницияның екінші бөлімі терминнің мағынасын мәгін арқылы ашу (семантикалану). Терминнің мағынасын ашу кезінде (семантикалану) металингвистикалық қызмет жүзеге асады.

Тіл білімінің зерттеулерінде метамәгін ұғымы туралы әртүрлі пікірлер айтады. Метамәгінге әртүрлі анықтама береді. Соңғы уақыттарда метамәгін термині тіл білімінде, әдебиеттануда мен семиотикада кеңінен қолданылуда. Жалпы метамәгін ұғымы орыс тіл білімінде А.Вежбицкаяның «Метатекст в тексте» деген мақаласынан кейін қолданыла бастады. А.Вежбицкая мәтінді тыңдауда немесе оқуда адам санасында екі дауысты мәгін пайда болады, автордың түсіндіруімен айтушының түсінік беруі, мұнда екі мәгін бар [3, 403 б.]. Н. Рябцеваның тұжырымдауынша: «Метамәгін – хабарлау тақырыбын көрсететін, мәтіннің құрылымы мен байланысының коммуникативті «дейксисі» [9, 90 б.]. Мәгінге берілген анықтамаларға сүйене отырып дефиницияны ерекше метамәгіндік құбылыс, тілдің метатілдік қызметін жүзеге асырушы ретінде қарастырамыз.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, шартты түрде мынадай сұрақтар туындайды:

- мәгінде метамәгін дефинициясы қалай құралады;
- метамәгін дефинициясының құрылымы қандай бөліктерден тұрады;
- тілдің қандай фактілері интерпретацияланады;
- тілдің мағыналық аспектілері қандай;

- тілдік құралдардың арасындағы байланыстар қандай;
 - дефиниция метамәтіннің денотаттық (құрылымы) кеңістігі;
 - ғылыми-техникалық мәтіндердегі дефиницияның түрлері.

Бұдан шығатын қорытынды дефиницияның тіл фактілерін түсіндіруде екі компонентті құрылымын қарастырамыз. Оны жалпылама түрде мынадай формуламен көрсетуге болады: А – В. Бұл жердегі бірінші компонент тілдік фактіні білдіреді, екінші компонент – оның интерпретациясы болып табылады. Бұл мақалада дефиниция метамәтінінің құрылымын қазақ және ағылшын тілдерінде ғылыми-техникалық саланың (оның ішінде жылу энергетика саласының) әдебиеттеріндегі терминге берілген дефиниция мәтінін анықтау болып табылады. Термин метамәтіннің семантикалық ядросы болып табылады. Метамәтіннің құрылымы белгілі ғылым саласының тілдік фактісін білдіретін терминнен тұрады. Логика мен тіл ғылымдарының байланысы, дефиниция құрылымында логикалық ойлау әрекеті бар екендігін көрсетеді. Сондықтан ойлаудың логикалық жағы ғылыми тілде тілдік формадағы байланыстырушы құралдарды қарастырудың маңызы зор. Дефиницияның метамәтінінде сөздер мен сөйлемдер арасында логикалық байланысты өрбітуге автордың терминнің дефинициясын беруде грамматикалық өзгерістер енгізуімен сипатталады. Сонымен метамәтіннің құрамындағы логикалық байланыс элементтері (сөздер мен сөйлемдер) ойлау процесінің таңбасына айналады.

Қазақ тіліндегі ғылыми-техникалық әдебиеттерде терминге берілген дефиниция метамәтінінде *деп, деген, дегеніміз, деп айтамыз, деп ұғамыз, деп отырғанымыз, деп атайды, деп аталады* сияқты көмекші етістіктері өте жиі кездеседі. Осы *де* – етістігінің мағынасы туралы ғалым А. Әбілқаев былай дейді: «*Де*-нің дербес тұрғандағы мағынасы айту болса, сөйлемде қолданылуына қарай әртүрлі мағыналық құбылуларға ұшырайды. Өзінен бұрынғы сөйлемнің айтылу мақсатына байланысты, айт, сұра деген етістіктердің мағыналарына қосымша ие болып тұрса, сол сөйлемдер адамның ойлағаны, ойлау, жобалау, есепте, долбарла деген сөздердің мағыналарына да қосымша ие болып тұрады. Демек, бұл сияқты мағыналар *де*-нің қолдану ретіне байланысты пайда болады» [2, 23 б.]. Ғылыми мәтіндерде етістіктер көбіне байланыстырушы қызмет атқарады, мысалы, болып табылады, аталады, жасалады деп аяқталады. Демек, қазақ тіліндегі дефиниция метамәтінінде *деп, деген, дегеніміз, деп айтамыз, деп ұғамыз, деп отырғанымыз, деп атайды, деп аталады* көмекші етістіктері логикалық байланыстырушы қызметін атқарады. Сонымен метамәтіннің құрылымы келесі компоненттер бойынша түсіндіріледі. Семантикалық ядро (термин) – Логикалық байланыс (кіріспе құрылымы) – Метамәтін (анықтама). Мысалдар келтірер болсақ:

«*Жылудинамикалық жүйе* (семантикалық ядро) *дегеніміз* (логикалық байланыс) *айналмалы процессті атқарушы; олар жұмыстық денеден, жұмыс объектісінен, жылулық беруші және*

жылулық қабылдаушылардан құралады (метамәтін)» [5, 43 б.].

«*Сынау нәтижесі* (семантикалық ядро) *деп* (логикалық байланыс) *объект қасиеттерінің сипаттамасын бағалауды, объектінің берілген талаптарға сәйкестігін анықтауда, сынау барысындағы объектінің қызмет ету сапасын талдау мәліметтерін айтады* (метамәтін)» [5, 17 б.].

«*The adiabatic flame temperature* (семантикалық ядро) *is* (логикалық байланыс) *a specific parameter of fuel, because it is determined at adiabatic conditions and the combustion air amount always corresponds with a theoretical value* (метамәтін) [10, 10 б.].

«*The physical condition* (семантикалық ядро) *characterizes* (логикалық байланыс) *the physical principle of the heated material and it is defined by temperature relations of the main physical parameters of the heated material, i.e. thermal conductivity coefficient λ , specific heat capacity c_p and density ρ* (метамәтін). [10, 31 б.].

Келтірілген мысалдарда, метамәтіннің құрылымы терминнен ұғымға қарай жүреді. Алайда, зерттелетін еңбектерден метамәтін құрылымының басқа да бағыттары бар екендігін көрсетеді. Келесі мысалдардан метамәтіннің құрылымы жоғарыда келтірілген құрылымнан басқаша жасалғандығын көреміз.

«*Кіргізуші және шығарушы клапандарының ашылуы және жабылуы моментінде, оны, әдетте, пайдасыз нүктенің байланысы бойынша, иілмелі біліктің айналу бұрышын, градуспен көрсетеді де* (метамәтін), *газды бөліп таратушы фазасы* (семантикалық ядро) *деп атайды* (логикалық байланыс)» [5, 284 б.].

«*Қажетті бу немесе ыстық су жасауға арналған, қазандық агрегаттардың және қосымша құрылғылар мен механизмдердің жиынтығын* (метамәтін), *қазанды қондырғы* (семантикалық байланыс) *деп атайды* (логикалық байланыс)» [5, 181 б.].

«*The capital needed to purchase the land, build all the necessary facilities, and purchase and install the required machinery and equipment for a system* (метамәтін) *is called* (логикалық байланыс) *the fixed-capital investment* (семантикалық ядро)» [10, 125 б.].

«*When the ebullition process occurs at many sites over a heated surface, the overall process* (метамәтін) *is referred to as* (логикалық байланыс) *nucleate boiling* (семантикалық ядро)» [10, 353 б.].

Келтірілген мысалдардан кері немесе инверсиялық құбылысты байқаймыз. Қазақ тілінде метамәтін құрылымының компоненттері былайша көрсетіледі: Метамәтін (анықтама) – Семантикалық ядро (термин) – Логикалық байланыс (кіріспе құрылым). Ағылшын тілінде: Метамәтін (анықтама) – Логикалық байланыс (кіріспе құрылым) – Семантикалық ядро (термин) бойынша құрастырылады. Бұдан шығатын қорытынды дефиниция метамәтінінің сипаттамасы терминге қарай жүреді.

Дефиниция метамәтінінің тағы бір құрылымдық ерекшеліктерінің бірі, терминнің анықтамасы бір сөйлемде беріліп, ал терминнің өзі

келесі бір сөйлемде беріліп және екі сөйлем арасындағы байланыстырушы компонент (субститут) терминді алмастыратын сөздер арқылы құралатындығы болып табылады. Мысалдар келтірер болсақ:

«*Буландырғыш қондырғының құрамына алдын ала химиялық жолмен тазартылған суды бұға айналдыратын буландырғыш пен буландырғышта алынған буды шықтайтын салқындатқыш кіреді* (метамәтін). *Мұндай салқындатқыш (субститут) буландырғыш қондырғыш конденсаторы немесе буландырғыш конденсаторы* (семантикалық ядро) *деп аталады* (логикалық байланыс)» [5, 114].

«*If a pressure higher than the osmotic pressure is applied on the saline solution side of the membrane, the water flux can be reversed to move pure water across the membrane from the saline solution side to the pure water one* (метамәтін). *This process (субститут) is called* (логикалық байланыс) *reverse osmosis (and sometimes hyper filtration)* (семантикалық ядро) » [10, 435 б.].

Сонымен, дефиниция метамәтінің құрылымдық компоненттерінің екі бағыты бар: тура (термин-байланыстырушы(метамәтін) және кері (метамәтін-байланыстырушы –термин). Кейде бұл екі бағыттағы компоненттердің екі жақты орналасуы бар дефиницияларда кездеседі. Мысалы: «*When the ebullition process occurs at many sites over a heated surface, the overall process (метамәтін) is referred to as* (логикалық байланыс) *nucleate boiling* (метамәтін), *which is* (логикалық байланыс) *one possible mode of pool boiling* (метамәтін) ».[10, 353 б.]. Келтірілген мысалдардан дефиниция метамәтінің ішкі құрылымдық ерекшелігі оның компоненттерінің орналасу жолдарында, яғни тура бағыттағы компоненттер құрылымы, кері бағыттағы компоненттер құрылымы, терминге берілген анықтама бір сөйлемде, ал термин келесі бір сөйлемде орналасуы, метамәтін екі сөйлемнен тұратын терминге берілген анықтамалардан тұрады.

Егер семантикалық ядро (терминді) айтпағанда, жоғарыда сипатталған барлық метамәтінің құрылымдарын былай атауға болады, атап айтқанда, препозициядағы семантикалық ядросы бар метамәтін, постпозициядағы семантикалық ядросы бар метамәтін, интерпозициядағы семантикалық ядросы бар метамәтін.

Дефиниция метамәтінің құрылымдық ерекшеліктерін анықтауда белгілі бір критерийлерді алып, метамәтін құрылымын көрсету мүмкін болмайды. Дефиниция мәтінің ерекше түрі ретінде белгілі бір құрылымдарға ие болады. Ғылыми жанларда жазылған әдебиеттердің белгілі бір түрінде дефиниция метамәті маңызды рөл атқарады. Дефиниция метамәтінің құрылымының ерекшелігі, мәселен дефиниция мәтінің басында да, аяғында да келетін болса, метамәтін ретінде айтылғанды тұжырымдап қорытындылайды. Дефиницияның маңызды қасиеттерінің бірі оның бірнеше композициялық сөйлеу формаларын біртұтас құрылымға біріктіреді. Дефиниция метамәтінің құрылымы

препозициялардан, постпозициялардан және интерпозициялардан тұрады. Сонымен қатар дефиниция метамәтінің күрделілігі оның предикативтік бірліктердің ықшамдалуымен ерекшеленеді. Өйткені коммуникативтік біртұтастылық шартына байланысты дефиниция метамәтінің ішкі құрылымының ықшамдалуын көздейді. Дефиницияларда синтаксистік байланыстың негізгі тәсілдері ретінде семантикалық, синтаксистік, лексикалық және орын ауыстыру тәртібі (инверсияны) қарастыруға болады. Дефиницияның синтаксистік ықшамдалуы метамәтінің негізгі ішкі құрылымдық ерекшелігі болып табылады.

Қорыта айтқанда, қазақ және ағылшын тілдеріндегі ғылыми-техникалық мәтіндердегі дефиниция метамәтінің мазмұндық әртүрлілігімен ерекшеленеді. Дефиницияның метамәтінің құру тәсілі және терминдердің ұғымдық мазмұнын ашу мәтін авторының белгілі бір коммуникативті әлеуетіне байланысты. Дефиниция метамәтінің құрылымы үш бөлікті, семантикалық ядро (анықтаушы термин), байланыстырушы және метамәтін (анықтама) сияқты компоненттерден тұрады. Дефиниция метамәтінің құрылымдық компоненттерінің орналасуы өзгеруі мүмкін. Қазақ және ағылшын тілдерінде ең жиі кездесетін метамәтін құрылымы препозициядағы семантикалық ядро болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлісжанов С.Қ. Ғылыми мәтіндегі қолданылатын қыстырма және қыстырынды конструкциялар // Еуразия университетінің хабаршысы. Филология сериясы. – Астана, 2000. – №1. – 39-45 бб.
2. Әбілқазиев А. Де етістігінің мағыналары мен қызметі. – Алматы, 1958. – 68 б.
3. Вежбицка А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистика текста. Вып. VIII – М.: Прогресс, 1978. – 402-421 бб.
4. Горский Д.П. О видах определений и их значении в науке // Проблемы логики научного познания. – М.: Наука, 1964. – 294 с.
5. Кабашев Р.А. Жылу техникасы: Оқулық/ Р.А.Кабашев, А.К.Кадырбаев, А.М.Кекилбаев. – Алматы: «Бастау» баспаханасы, 2008. – 425 б.
6. Қалиев Ф. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы : «Сөздік-Словарь», 2005. – 440 б.
7. Малбақов М.М. Қазақ тілі түсіндірме сөздігінің құрылымдық негіздері: филол. ғ.д.: 10.02.02. – Алматы, 2003. – б. 77-80.
8. Ростова А.Н. Метатекст как форма экспликации метаязыкового сознания. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 2000. – 194 с.
9. Рябцева Н. К. Фоновые знания и язык: примечания к тексту как культурный метатекст // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – с. 753-763.
10. Frank Kreith. (Ed.). *The CRC Handbook of Thermal Engineering*. Boca Raton: CRC Press LLC, 2000.